

Gorbai Gabriella Márta:¹

Vallásos nevelés és a gyermekkép alakulása a reformáció korában – Feladatok akkor és most -

Religious Education and Child Image in the Era of Reformation. Duties Then and Now.

The spread of Protestant reformation in Europe brought about a qualitative and quantitative change in schooling. At the same time, the various forms of religious revival changed the *parent-child and adult-child relationships* as well, which is referable to the fundamental importance attributed to the role of family in religious education.

In this study we analyze the view of children in the age of reformation; we try to establish whether the increased attention given to children was indeed prompted by religion; we look for the explanation of the fact that protestant communities have shown a form of care that was different from what was customary before that time.

As a conclusion we can draw comparison between then and now, since our problems, aims and tasks regarding the realization of religious education are in many ways similar to the challenges faced by our great ancestors in the age of reformation.

Keywords: reformation, view of children, religious education in the family, disciplining.

A reformáció gyermekképének és vallásoktatási gyakorlatának megértéséhez először is tisztában kell lennünk azzal, hogy milyen rendszert örökölt a reformáció kora az előző századokból. Tudjuk azt, hogy a skolasztika teljesen kialakult és jól működő iskolarendszert hagyott a következő századokra. A kor nagy reformátorai kivétel nélkül a skolasztika által kialakított, humanista alapozású iskolarendszer neveltjei voltak, s bármennyire is igyekeztek, e hatások alól nem tudtak, és végső soron nem is akarták kivonni magukat. A vallásoktatás megreformálásához ezek az emberek úgy foghattak hozzá, hogy tökéletesen ismerték a rendelkezésükre álló iskolarendszer előnyeit és hátrányait. A cél minden reformátor esetében világos volt: *a humanista felfogással és a római egyház kegyességi gyakorlatával szemben a gyermekkel Isten akaratát kell megismertetni, visszavezetni a hit forrásához, s rámutatni a személyes hit fontosságára.*²

¹ Egyetemi adjunktus, BBTE, Református Tanárképző Kar, e-mail: ggorbai@yahoo.com.

² PUKÁNSZKY Béla (2001), *A gyermekkor története*, Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 85.

A reformáció európai elterjedése minőségi és mennyiségi változást idézett elő az iskoláztatásban. A reformáció alapállása megkívánta, hogy hívei jól ismerjék s olvassák a Bibliát. Az ember Isten iránti elkötelezettségét csak a Szentírás segítségével teljesítheti, az iskoláztatás és az olvasástudás pedig ehhez nyújtott segítséget.

Kevésbé jól ismert azonban, hogy a vallási megújulás különböző formái megváltoztatták a szülő–gyermek, felnőtt–gyermek kapcsolatot is, ami azzal hozható összefüggésbe, hogy a család szerepét a vallásos nevelésben alapvető fontosságúnak tartották. A reformáció nyomán terjedt el az a nézet, hogy a korai életkorban történő jellemformálás meghatározó lehet a gyermek vallásos (és természetesen erkölcsös) nevelésében. Ezért összpontosítottak a családra a hitújítás képviselői.

A tanulmányban két reformátor, Luther és Kálvin vallásos nevelésről szóló nyilatkozataiban keressük a választ a vallás nevelésre, oktatásra, valamint a gyermekkép alakulására vonatkozóan.

Luther Márton a gyermekről és a vallásos nevelésről

A reformáció elindítója, Luther úgy gondolta, hogy a szülőknek az eddigieknél aktívabb szerepet kell vállalniuk gyermekeik vallásos nevelésében. Úgy látta, a korai gyermekévekben a legnagyobb az esély arra, hogy a velünk született rosszra való hajlamot szülői segítséggel legyőzzük. Ez azt jelentette, hogy Isten szemében a gyermekeknek több az esélyük, mint a felnőtteknek – vö. az evangéliumi gyermekfelfogással, ami Jézus szavaiból olvasható ki –, de a gyerekek növekedése, testi-lelki gyarapodása szülői felügyelet mellett kell, hogy történjen.³

„Nincs szentebb emberi tevékenység a nevelésnél”⁴ – mondja Luther. Az örök üdvösség elnyeréséhez nem a böjtölés vagy a búcsújárás a legmegfelelőbb keresztényi cselekedet, hanem a gyermekek helyes nevelése. Jó nevelés pedig elképzelhetetlen rendezett, erkölcsös családi élet nélkül. Luther a korabeli egyház nőtlen ségi ideálja helyett az Istennek tetsző házasság eszményét hirdette. Ennek a családnak az élén a férj áll, felesége és gyermekei feltétlen engedelmességgel tartoznak neki. A család legfontosabb feladata a gyermekek minden szempontból következetes, szigorú erkölcsi elvek szerint való nevelése. A Luther által népszerűsített új, polgári család eszmény szerint a szülők teljhatalommal rendelkeznek gyermekeik fölött: „Nincs nagyobb, nemesebb eredetű hatalom a földön, mint

³ HOFFMANN, Franz (1986), *Padagogik und Reformation von Luther bis Paracelsus.*, Berlin: Volks and Wissen Verlag.

⁴ MÉSZÁROS István-NÉMETH András-PUKÁNSZKY Béla (2001), *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*, Budapest: Osiris, 79.

a szülők hatalma gyermekeik fölött.”⁵ A Nagy Katekizmusban ezt a hatalmat egyenesen Istentől eredezteti, a szülőket az ő „földi helytartói”-nak tekinti. Luther a szigorú nevelés híve, szerinte az érzelgős szeretetnek nincs értelme, csakis a következetes irányításnak. A jámbor szülőknek a gyereket már kis korától kezdve Isten szolgálatára kell nevelni – szavakkal és hathatós tettekkel. A gyermek saját akaratát „folyamatosan meg kell törni”; a gyerekeknek „el kell szenvednie a büntetést akkor is, ha az néhanapján jogtalan”.⁶ A gyerek akaratossága eredendően rossz természetének bizonyítéka, ezt pedig le kell győzni minden áron.⁷

A Szent Ágoston által megfogalmazott dogma elevenedik itt fel a gyermek eredendően bűnös természetéről. Luther azonban még Ágostonnál is határozottabban állítja, hogy a gyerek születésekor rossz, romlott, züllött lélekkel jön a világra. Nevelés nélkül a gyerek „önző vadállatként él, semmire sem jó, csak evésre”. A házasságról szóló prédikációjában (1519) Salamonra hivatkozik, aki szerint „aki a vesszőt kíméli, gyermekét gyűlöli”. Aki gyermekét veri, a lelkét menti meg a pokol tüzétől. A gyermek nem a „világi örömek forrása”, hanem Isten által a szülőkre bízott „örök kincs”, amellyel jól kell sáfárkodni.

Mindezt egybevetve, jól látható, hogy amíg a humanista a szerzők, mint Erasmus és Montaigne nevelési ötleteikkel megelőzték saját korukat, addig Luther gyermekfelfogása, és nevelési elvei pontosan megfeleltek saját kora mentalitásának.

Egy 1524-ben írt prédikációjában Luther arra figyelmeztet, hogy a nevelés munkáját nem szabad túlságosan könnyedén venni, mert az részben szégyen, ugyanakkor világos semmibevétele is Isten parancsának. Úgy gondolja, hogy a nevelés ügyét nem lehet és nem is szabad teljesen a szülőkre bízni, mert vagy nincsen elég idejük, vagy nem értenek hozzá, esetleg némelyek nem elég hívők. Az iskolák fenntartása, a reformátor szerint, a városok feladata, mert ezzel az ifjúság nevelését is biztosítják. Ugyanebben az írásban már követeli a Biblia eredeti nyelvének, mint a szent szövegek megértésére szolgáló eszközöknek a tanítását az iskolákban. Világos tehát, hogy *Luther számára a tanítás anyaga a Biblia, eredeti és anyanyelven.*⁸

⁵ PUKÁNSZKY Béla (2001), i.m. 86.

⁶ Idézi: MALLET, Carl-Heinz (1990), *Untertan Kind. Nachforschungen über Erziehung*. Berlin: Ullstein Sachbuch, Frankfurt am Main, 36.

⁷ Egy vita után, melyet legidősebb fiával folytatott, Luther kijelentette: „Jobban szeretnék egy halott gyermeket, mint egy engedetlen.” – idézi: MAIN, Gloria, L. (2000), *Naming children in early New England*. URL: <http://lonestar.texas.net/~mseifert/puritan14.html> (2000. 03. 30.)

⁸ MÉSZÁROS István-NÉMETH András-PUKÁNSZKY Béla (2001), i.m. 81 p.

Kálvin a gyerekekről és a vallásos nevelésről

Kálvin vallásos nevelésre vonatkozó elvi megállapításait elsősorban az Intitúcióból⁹ méríthetjük. Református egyházaink nevelő munkája szinte századunk negyvenes éveig ki zárólag ezeken az elveken alapult. A negyvenes évektől kezdve ebben a tekintetben is változások álltak be, melyek a nyugati egyházak esetében a kálvini hagyományoktól való eltávolodáshoz, a volt kommunista országbeli református egyházaknál pedig ezzel ellentétben a kálvini hagyományokhoz való egyre merevebb ragaszkodáshoz vezettek.

Az *Intitúció* szerint a nevelés első fóruma a család, hiszen Isten azért adta a gyermekeket a szülőknek, hogy azokat az ő tiszteletében és félelmében neveljék. Az igazi vallásos nevelést ugyan az egyháznak kell végezni a gyermekek között, de e munkához a szülők is hozzá kell, hogy járuljanak, többek közt a családi istentiszteletek pontos megtartásával. Ezeken az istentiszteleteken Isten Igéjét kell olvasni és magyarázni. A szülőknek ezen felül arra is figyelni kell, hogy a gyermekek ismerjék a hitvallásokat, és az énekeskönyv énekeit.¹⁰

A szülők ilyenformán felelősek a gyermekekért, s az egyház mulasztás felfedése esetén fegyelmi úton felelősségre is vonhatja őket. A családlátogatás során a lelkészek és presbiterek joga és kötelessége volt a családban folyó vallásos nevelés ellenőrzése.

A nevelés Kálvin számára sohasem csupán formális tanítás, hanem minden esetben felkészítés a keresztyén életre. Különböző írásaiban részletesen kifejti azon nézetét, hogy a családban folyó vallásos nevelés szigorú kell, hogy legyen ugyan, de semmiképpen nem lehet durva, vagy kegyetlen, mert a feladat minden esetben a kegyelmes Isten megismerése. Éppen ezért a gyermekkel türelmesen kell bánni, hogy a „jóindulat belőlük ki ne pusztuljon”. A református hit szerint a nevelés legfőbb módja a szülői példaadás, s ez minden tanításnál többet ér.

A genfi iskola fennmaradt szervezeti szabályzata világosan mutatja, hogy Kálvin felfogásában milyen fontos szerepe volt a személyes kegyességre való nevelésnek. Az iskolában az előadások elején és végén iskolai áhítatokat tartottak az ifjúság részvételével. A tanulók az iskolába lépés előtt nyilvános vallástétellel kötelezték el magukat a református hitelvek betartására, s a tanároknak is esküt kellett tenniük, hogy feladatukat Isten nagyobb dicsőségére látják el. Az iskolában a világi tárgyak tanítása mellett jelentős szerepe volt a vallásoktatásnak is.¹¹

⁹ KÁLVIN János (1909), *A keresztyén vallás rendszere*, Magyar Kálvin fordítók, Pápa.

¹⁰ FERENCZ Árpád (2000), *Fejezetek a valláspedagógia történetéből*. Erdélyi Református Katekétikai Füzetek, Kolozsvár: Studium Kiadó, 27-28.

¹¹ LUKÁCS Olga (2014), *A kálvinizmus és az erdélyi magyar iskolák fejlődése*. In: Jean Calvin 500. Gheorhe GORUN, HERMAN János (szerk), Partium Kiadó, Oradea, 157-169.

Vallásoktatásról vallott nézeteit Kálvin a Genfi Kátéban (1546) foglalta össze, s készített egy rövid hitvallást is olyan ifjak számára, akik a gyülekezet előtt nyilvános vallástételre készültek.¹²

Kálvin vallásoktatásról vallott nézeteinek összefoglalásaként azt mondhatjuk, hogy Kálvin számára a vallásos nevelés kötelesség, s ennek a kötelességnek a teljesítését az egyház joga ellenőrizni. Az egyház ezen jogát Kálvin teokrácián alapuló rendszere kötelességgé is teszi, ezzel egy egészen más típusú és jellegű keresztyén iskolarendszert hozva létre, mint kortársa, Luther.

Az iskolai vallástanítás anyaga és módszerei a reformáció időszakában?

A reformáció korszakában a vallástanítás anyaga elsősorban a káté volt, amelynek tekintélye különösen a protestáns ortodoxia idejében lett nyilvánvaló. A hitvallásnak és az egyház hittételeinek tanítása természetesen indokolt volt egy olyan korszakban, amikor az Ige tiszta magyarázatát meg kellett védeni a téves tanításoktól és világossá kellett tenni mindenki előtt. Ezért követeli Luther már a „Deutsche Messe”-ben a tízparancsolat, credo, az Úr imádsága tanítását, amelyekhez később a sákramentumokról szóló tant is hozzákapcsolja.

A református egyházakban a káté és hitvallás tanítása szintén első helyet foglalt el. A káté mellett a Biblia egyes részeinek tanítása szerepelt az iskolában, ami a reformációnak azon törekvéséből is érthető, hogy a Bibliát minél közelebb juttassa a néphez. Luther bibliafordítása, majd a Bibliának más nyelveken is minden országban létrejött fordításai nagyban elősegítették ezt a munkát. A káté, a bibliai részek és történetek mellett sokszor szerepel a vallástanítás anyaga közt az agenda, mint ami szintén szükséges volt ahhoz, hogy a gyermekek az igaz hit elemeit megismerhessék.

A tanítás fő módszereként (egészen addig, amíg Comenius reformja terjedni nem kezdett) a szó szerinti betanulás technikáját alkalmazták (bifláztatás, magoltás). Főképpen arra törekedtek, hogy a gyermekek könyv nélkül tanulják meg a kijelölt anyagot, szóról-szóra, sokszor minden magyarázat nélkül. Ez az eljárás meglehetősen gépiessé és merevvé tette a munkát, valamint nem tette könnyebbé az anyag megértését a gyermekek számára. Nem sokat segített ezen az sem, hogy a gyerekek „kátéprédikációkat” is hallgattak, ahol tehát a magyarázat már bizonyos módon hozzájárult a szöveghez, mert itt is csak a káté szövegének a tudása volt a fontos. Néha a lelkész helyett az „egyzfí” olvasta fel a gyermekeknek ezeket a prédikációkat, és ugyancsak ő kérdezte ki tőlük. A tanítás célja az ortodoxia idejében a vallásvizsga volt, mikor is a gyermekek bizonyosságot tettek ismereteikről.¹³

¹² KÁLVIN János (1908), *Kisebb értekezések I.-VI.*, Magyar Kálvin Fordítók, Pápa.

¹³ Vö. IMRE Lajos (1942), *Katekétika*. Budapest. 72.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy ezt a tanítási eljárást, ami a modern felfogás szerint elmaradottnak és hibásnak tekintendő, két ponton olyan körülmények indokolták, amelyek a reformáció korszakának szükségéből adódtak. Az egyik az a meggyőződés volt, hogy a tiszta, Isten Igéjéhez mért és annak alapján álló hit tulajdonképpen nem függ emberi magyarázattól és értelmezéstől. A tanítás anyagát a gyermeknek el kell sajátítania, meg kell tanulnia, hogy majd később, amikor már a tanultak felett gondolkodni tud, megismerhesse annak igaz értelmét is, amennyiben ez lehetséges. A másik érv az volt, hogy felvértezzék a gyermekeket a téves és hitvallással ellenkező felfogásokkal szemben, hogy, amikor szükséges, védekezhessenek. Imre Lajos ezzel kapcsolatban így ír: „az orthodoxia tévedése az volt, hogy az egyházi tant Isten Igéjével cserélte össze és azonosította, s így annak isteni tekintélyt követelt, nem az Igét, hanem az anyagot tartotta abszolútnak, s ezért hiányzott a tanításból az Ige kegyelmi üzenetének hirdetésére való törekvés.”¹⁴

A reformáció kora és a gyermekkel való törődés

A reformáció korában a gyermekkel való fokozottabb törődés valójában vallásos indíttatású volt. Volt azonban ennek a megállapításnak olyan vetülete is, amely további tanulással szolgál témánk szempontjából. A szabad vallásgyakorlást, a vallásos elveket sokszor véres harcok árán sikerült megvédeniük a reformáció híveinek. Az őket körülvevő ellenséges viszonyulás, az üldözöttség állapota és tudata miatt is fontos volt számukra az új generációval való törődés. *Gyermekekben látták vallásos nézeteik fennmaradásának zálogát.*¹⁵ Ez a jövőre orientáltság óriási motívuma a gyermekekbe fektetett energiáknak. A távlatokban való gondolkodás szintén hozzájárulhatott ahhoz, hogy a protestáns közösségek az addigi gyakorlattal szemben más formáját mutatták a törődésnek. Az egyén iránti megnövekedett tisztelet, odafigyelés a polgári értékrend része volt. A gyermekkel kapcsolatos nézetek változása a protestantizmus európai terjedésével párhuzamosan a polgári rétegek között figyelhető meg először. Ennek jeleként értelmezhető például, hogy az angliai puritánok nem a szülők, rokonok keresztnévét adták a gyerekeiknek, hanem bibliai neveket. Ezzel fejezték ki azt, hogy a gyermek nem pusztán egy nemzetség folytatója, hanem – a puritánok szándékai szerint – egy kívánatos, leendő vallásos világ egyénisége, akinek egyéni küldetése, sorsa van.¹⁶

¹⁴ Uo. 73.74.

¹⁵ SZABOLCS Éva (1995), *Fejezetek a gyermekkép történeti alakulásáról*, Új Pedagógiai Közlemények, Budapest: ELTE BTK, 17.

¹⁶ Később, a 18. század során viszont már újfajta nevek jelennek meg a puritán telepések gyermekei körében. Egyre gyakrabban adnak nekik bibliai eredetű, vagy intő, figyelmeztető (hortative) jellegű neveket. Olyan „beszélő” fiúneveket találhatunk, mint Rosszat-Gyűlölő (Hate-evil), Áldás (Joy), Bűn-Gyilkosa (Kill-sin), Tudatra-Ébredő (Experience), Istenfélő (Fear), Jót-Remélő (Hopwell). A lányok névadásában is kifejeződik a szülők szándéka, hogy gyermeküknek egész életre szóló erkölcsi útmutatást nyújtsanak. Ez az igény

Az 1600–1700-as években rendre jelentek meg a szülők számára készült, nevelési tanácsadást tartalmazó könyvecskék. Ezek mind hangsúlyozták, hogy a nevelés már az iskolás kor előtt elkezdődik – a korai jellemformálás vallásos szerepének megfelelően. Hangsúlyozottan foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a büntetésnek – a verésnek – nem az a célja, hogy szabad folyást engedjen a szülők haragjának, hanem az, hogy változtasson a gyermek nemkívánatos viselkedésén. Sokszor javasolták, hogy a szülők csak dorgálással éljenek, hátha ez is elegendő a megbánáshoz.¹⁷

A szülők célja az volt, hogy elősegítsék gyermekeik személyes, vallási – ami egyet jelentett az erkölcsivel – elkötelezettségének kialakítását. Az engedelmesség, amit a gyerektől követeltek, a vallásos elveknek, értékeknek, erkölcsnek szólt, és nem a szülői önkény előtti meghajolást akarták kikényszeríteni.

Mindenesetre nem tűnik túl merésznek az a következtetés, amelyet több kutató is megfogalmazott: ha különböző okokra visszavezetve is, de a 16–17. századtól beszélhetünk a gyermekkel való fokozottabb törődésről (természetesen a mi fogalmaink szerint), gyermeki mivoltuk jellegzetességeinek egyre árnyaltabb felismeréséről. Az is nagyjából elfogadott megállapítása a szakirodalomnak, hogy a gyermek felé fordulás, a gyermeki jellemzők felismerésére tett erőfeszítések, a gyermeki személyiség fokozódó tisztelete – paradox módon – együtt járt a gyermek fokozottabb ellenőrzésével, életkereteinek kontrolláltabb megszervezésével.

A reformáció korabeli iskolák és a gyermek igényeire való odafigyelés

A reformáció elterjedésével párhuzamosan a kollégiumok számának növekedésével ennek az iskolatípusnak a belső világa megváltozott. A középkori iskola nem a gyermeki jellemzőkre tette a hangsúlyt, kötöttségei a felnőttekre is éppúgy érvényesek voltak (pl. a kolostorok). A reformáció korától az iskolák olyan szabályokat, iskolai kereteket teremtettek, amelyek a gyermekkor megkülönböztető jegyeire tették a hangsúlyt. A gyermekre való odafigyelés olyan elemeivel találkozunk tehát a 16–17. századtól, amelyek az intézményes nevelés keretein belül jelzik a felnőttek attitűdváltozásait, a megváltozott gyermekképet. Az iskolai fegyelmezés alakulása is jelzi ezt: lassan-lassan háttérbe szorul (de nem tűnik el) a verés, mert már nem tartották alkalmasnak a gyermeki tökéletlenség javítására. Az iskolai életnek házirenddel való szabályozása tehát a gyermekre való fokozottabb odafigyeléssel függött össze: igyekeztek életét mind jobban felügyelet alá vonni, és ez által tudatosabban felkészíteni a felnőtt életre. Az azonos korúak osztályba tömörítése például

jól tükröződik a következő korabeli női nevekben is: Jóllelkű (Mindwell), Reménykedő (Hope), Istennek-Hála (Thankful), Megfontolt (Prudence), Isteni Kegye (Grace). (Lásd: Main, G. i.m.)

¹⁷ SZABOLCS Éva (1991), *A család és gyermekkortörténeti kutatások újabb fejleményei*. Magyar Pedagógia, 3. szám. 253- 260.

ennek tulajdonítható, mert az életkor szerinti elkülönülés a felnőtt–gyermek megkülönböztetés fontos állomásává vált.¹⁸

Kitekintés – célok és feladatok akkor és most

Túl nagy igényű próbálkozás lenne a tanulmány keretei közt meghatározni azt, hogy mi, most élő reformátusok, hogy tekintünk a gyermekre, a gyermek–felnőtt viszonyra, vagy, hogy milyen módszerekkel, eszközökkel látjuk eredményesen megvalósíthatónak a vallásos nevelést, ugyanakkor a teljesség igénye nélkül felállíthatunk néhány párhuzamot az egykor és most között. A vallásos nevelés megvalósításával kapcsolatos problémáink ugyan más tőről fakadnak, mint nagy elődeink korában, de bizonyos értelemben hasonló feladataink és céljaink vannak nekünk református nevelőknek ma is.

A vallásos nevelés a családban kezdődik

Lutherhez és Kálvinhoz hasonlóan ma is úgy gondoljuk, hogy a gyermek vallási szocializációjának elsődleges és legfontosabb színtere a család. Azok a gyerekek, akik keresztyén református családba születnek, a szülők hite és döntése alapján kicsi korban részesülnek a keresztségben, s ezzel a keresztyén egyház tagjaivá lesznek. A szülők feladata, hogy fáradtságot nem kímélve, elkezdjék minél hamarabb a gyermek evangéliumi nevelését.

Napjainkban talán még hatványozottabban kell a családi vallásos nevelés fontosságát támogatni mint korábban, hiszen egyre több szülő szeretné az iskolára bízni a vallásos nevelés folyamatát, úgy gondolják, hogy az iskola dolga a gyermekek hitbéli nevelése. Szerintük elég, ha a gyermek az iskolai hitoktatásban részt vesz, megtanulja a bibliai történeteket, tanul valamennyi hit- és erkölcsstant, s ezzel a tudással felvértezve élő hitű keresztyén emberré növekedik. Viszont a másra bízott katekézis keveset ér, ezért együtt a család, az iskola és a gyülekezet közös feladata az evangéliumi nevelés, és ezen belül kiemelten fontos a család szerepe.

A szülői, nevelői tekintély jelentősége a vallásos nevelésben

A jelenkor nevelési gyakorlatában egyre gyakrabban találkozunk olyan megközelítésekkel, melyek a tekintély és a fegyelmezés kérdéseiben vitatható álláspontot közvetítenek. A humanisztikus pszichológia, pedagógia képviselői, például Thomas Gordon,¹⁹ a „felsőbb-ség nélküli” kormányzást tartják elfogadhatónak, vagyis a mindennemű tekintély teljes

¹⁸ SZABOLCS Éva (1995), i.m. 18.

¹⁹ Vö. GORDON, Thomas (1991), *T.E.T. – A tanári hatékonyság fejlesztése*, Budapest: Gondolat Könyvkiadó.

tagadásával egyidőben vallják, hogy a gyermekek tökéletesen együtt tudnak működni szüleikkel, tanáraikkal akár azoknak az irányelveknek és szabályoknak a megfogalmazásában is, amelyekkel majd viselkedésüket megszabják. Természetesen tudjuk azt, hogy a mai kor gyermekei már nem a vakon engedelmeskedő kor gyermekei. Más a család, ahol felnőnek, más világ veszi őket körül, más hatásokkal. Ők maguk is mások, sokfélék, különféle értékrenddel, motiváltsággal, szociokulturális környezettel. Ők már nem kényszeríthetők, ők partnerré tehetők. Luthernek a nevelői autoritásról szóló kijelentéseit úgy tekintjük, mint ami fölött eljárt az idő (pl. „Nincs nagyobb, nemesebb eredetű hatalom a földön, mint a szülők hatalma gyermekeik fölött”), mégsem mondhatjuk azt, hogy a vallásos nevelésben mellőzni kellene a szülői vagy tanári tekintély megnyilvánulását. Gordon szerint senki sem jogosult arra, hogy szabályokat, irányelveket állítson fel mások számára, ezzel ellentétben úgy gondoljuk, hogy léteznek olyan nevelési helyzetek, melyek igénylik a nevelő tekintélyén alapuló határozott irányítást. Számunkra, református nevelők számára a tekintély elismerése és elfogadása bibliai megalapozottságú: 1Tim 3,4–5; Kol 3,20. A legfőbb tekintély maga Isten, aki olyan korlátokat állított fel számunkra a tizparancsokban, melyek elvetése, be nem tartása veszélybe sorolná az emberi életet, lehetetlenné tenné az emberi együttélést. A tekintély képviselője által felállított korlátok azért vannak, hogy védjenek, mindenki javát szolgálják. Ezt az elvet vesszük figyelembe a vallásos nevelés során is.

A testi fenyítés, verés, mint a vallásos nevelés eszköze

A reformáció korában, mint láttuk, a verés a vallásos nevelés része volt, a gyermek nemkívánatos viselkedésének a kioltására bevett módszerként alkalmazták. A Biblia szó szerint értelmezése sajnos még napjainkban is a keresztyén társadalom egy részének (remélhetőleg egyre kisebb részének) azt jelenti, hogy a Biblia felruhazza a szülőket, a gyermekek fegyelmezéséhez, ezen belül is a testi fenyítéshez való joggal. Általában a következő verseket idézik a Példabeszédek könyvéből: „A gyermek elméjéhez köttetett a bolondság, de a fenyítés veszélye messze elúzi tőle azt.” (Péld 22,15) „A fiúgyermektől ne sajnáld a feddést, nem hal bele, hogyha bottal vered!” (Péld. 23,13)

A testi fenyítésre vonatkozóan a bibliai alapelvek alkalmazása a nevelésben, napjainkban nem azonos a Biblia korabeli nevelési módszereinek másolásával. Egyes családokban a testi fenyítés sajnos gyakran alkalmazott módszer, viszont az iskolában a gyermekek fizikai büntetése szigorúan tiltott. A fegyelmezésnek vagy akár a büntetésnek számos módja van, viszont a testi fenyítés kérdését úgy kell tekintenünk, mint ami fölött eljárt az idő, s helyébe sokkal hatékonyabb és emberségesebb módszereknek kell kerülniük.

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a testi fenyítés szószólói elfelejtik, hogy a Bibliában emlegetett pásztorbotot szinte kizárólag a juhok terelésére, nem pedig bántalmazásra használták. A pásztorok irányították a nyájat, elsősorban a pásztorokat, s a bottal csupán gyöngéden bökdösték őket, hogy el ne tévedjenek. Ha a bot elsősorban a verés eszköze volna, gondban lennénk a 23. zsoltárral „Vesszöd és botod megvigasztal engem”.

Le kell fordítanunk a Bibliát

Luther a Szentírás anyanyelvre való fordításának a jelentőségét hangsúlyozta, napjainkban is kulcsfontosságú a lefordítás kérdése, csak más értelemben: megtalálni azt a *nyelvet*, amellyel a Biblia ma is meg tudja szólítani a hallgatóságát. Vallástanárként, lelkészként, szülőként az a feladatunk, hogy bibliahűen – az *eredeti szöveghez* ragaszkodva – adjam át a Szentírás szavait, ugyanakkor *lefordítva* azt, hogy a gyermekeknek, hozzájuk szóljon. A bibliával való foglalkozásunk során azt kell szem előtt tartanunk, hogy ez az ősrégi könyv elevenen és érthetően meg tudja szólítani a mai hallgatóságát is.

A Biblia lefordítása számunkra ma azt is jelenti, hogy úgy kell *szelektálnunk a tananyagot*, hogy az *illeszkedjen az életkori sajátosságokhoz*, mert ha nem, az üzenet nem jut el a tanulóhoz, csökken a vallásoktatás iránti motiváció.

Kutatások alapján, a késői gyermekkorban erősödik a külvilág iránti érdeklődés, ugyanakkor a hittanórai tananyag hirtelen túl nehezzé válik ahhoz képest, hogy a tanulóknak még nincs meg az elvont fogalmak elsajátításának képessége.

Másrészt néha a *munkamódszerek* sem eléggé aktivizálók és motiválók az adott korosztály számára. A vallásoktatást sokkal jobban össze kellene kapcsolni a tanulók saját kérdéseivel. A tananyag és a tanulók tapasztalati világa közötti kapcsolópontok fellelése fontos szempont akkor, amikor a gyermekek, ifjak számára le akarjuk fordítani a Bibliát.

Összegzés

A tanulmányban a reformátorok vallásos nevelésről szóló nyilatkozatait kutatva kerestük a választ arra a kérdésre, hogy milyen volt a reformáció korának vallásos nevelése, oktatása, illetve, hogy változott-e és ha igen, milyen irányba és minek hatására a gyermekről kialakított felfogás. Világosan látjuk, hogy mennyire különbözött a reformátorok felfogása a római egyház felfogásától és gyakorlatától. Míg az előbbi hol világiasságba ment át, hol meg egyoldalú skolaszticizmusba zárkózott el, addig a reformáció a vallásos nevelést az egész nevelés olyan alapjának tekintette, amely az Isten akarata szerinti életre kell, hogy a gyermeket felkészítse, és át kell hassa az egész nevelést és tanítást, az egész életet az evangélium erejével.

Vizsgálódásunk során megerősítést nyert az a tény, hogy a gyermekek és ifjak ott-honi vallásos nevelésére a reformáció idejében nagy gondot fordítottak, illetve, hogy a szülőket kötelezték arra is, hogy gyermekeiket ne csak nevelésben, hanem tanításban is részesítsék. Hasonló utasításokat tartalmaznak a magyar kánonok is a lelkipásztoroknak, vagyis, hogy a családokban a gyermekek nevelésére gondot fordítsanak. A reformáció egyházai mindenütt a komoly keresztyén nevelés hangsúlyozásával, a családnak, mint kultusközösségnek a gyermekek iránti felelőssége kiemelésével igyekeztek a vallásos nevelés ügyét előmozdítani.

A gyermekkép alakulására vonatkozóan megállapítottuk, hogy a protestáns közösségek az addigi gyakorlattal szemben más formáját mutatták a törődésnek: az egyén iránti tisztelet, a gyermekekre való odafigyelés fokozódott, ugyanakkor a reformáció korában a gyermekkel való fokozottabb törődés valójában vallásos indíttatású volt.

A tanulmány záró részében felállítottunk néhány párhuzamot az egykor és most között. Rámutattunk a családban történő vallásos nevelés jelentőségére, mely sokszor napjainkban hiányként jelentkezik. Hangsúlyoztuk a tekintély szerepét adott nevelési szituációkban, illetve a Szentírás „lefordításának” szükségességét, mely napjainkban ugyan mást jelent, mint a reformátorok idejében, de hasonló feladataink és céljaink vannak nekünk református nevelőknek ma is.

Felhasznált bibliográfia

- HOFFMANN, Franz (1986), *Padagogik und Reformation von Luther bis Paracelsus*, Berlin: Volks- und Wissen Verlag.
- GORDON, Thomas (1991), *T.E.T. – A tanári hatékonyság fejlesztése*, Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- IMRE Lajos (1942), *Katekétika*. Budapest.
- KÁLVIN János (1909), *A keresztyén vallás rendszere*, Magyar Kálvin fordítók, Pápa.
- KRON, Friedrich, W. (1997), *Pedagógia*, Osiris, Budapest.
- LUKÁCS Olga (2014), *A kálvinizmus és az erdélyi magyar iskolák fejlődése*. In: Jean Calvin 500. Gheorghe Gorun, Herman János (szerk), Partium Kiadó, Oradea.
- MAIN, Gloria, L. (2000), *Naming children in early New England*.
URL: <http://lonestar.texas.net/~mseifert/puritan14.html> (2000. 30 of March)
- MALLET, Carl-Heinz (1990), *Untertan Kind. Nachforschungen über Erziehung*. Berlin: Ullstein Sachbuch, Frankfurt am Main.
- MÉSZÁROS István-NÉMETH András-PUKÁNSZKY Béla (2001), *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*, Budapest: Osiris.
- PUKÁNSZKY Béla (2001), *A gyermekkor története*, Budapest: Műszaki Könyvkiadó.
- SOMERVILLE, c. John (1982), *The Rise and Fall of Childhood*. Sage Publications, Beverly Hills, London, New Delhi.
- SZABOLCS Éva (1991), *A család és gyermekkortörténeti kutatások újabb fejleményei*. Magyar Pedagógia, 3. szám. 253- 260.
- SZABOLCS Éva (1995), *Fejezetek a gyermekkép történeti alakulásáról*, Új Pedagógiai Közlemények, Budapest: ELTE BTK.